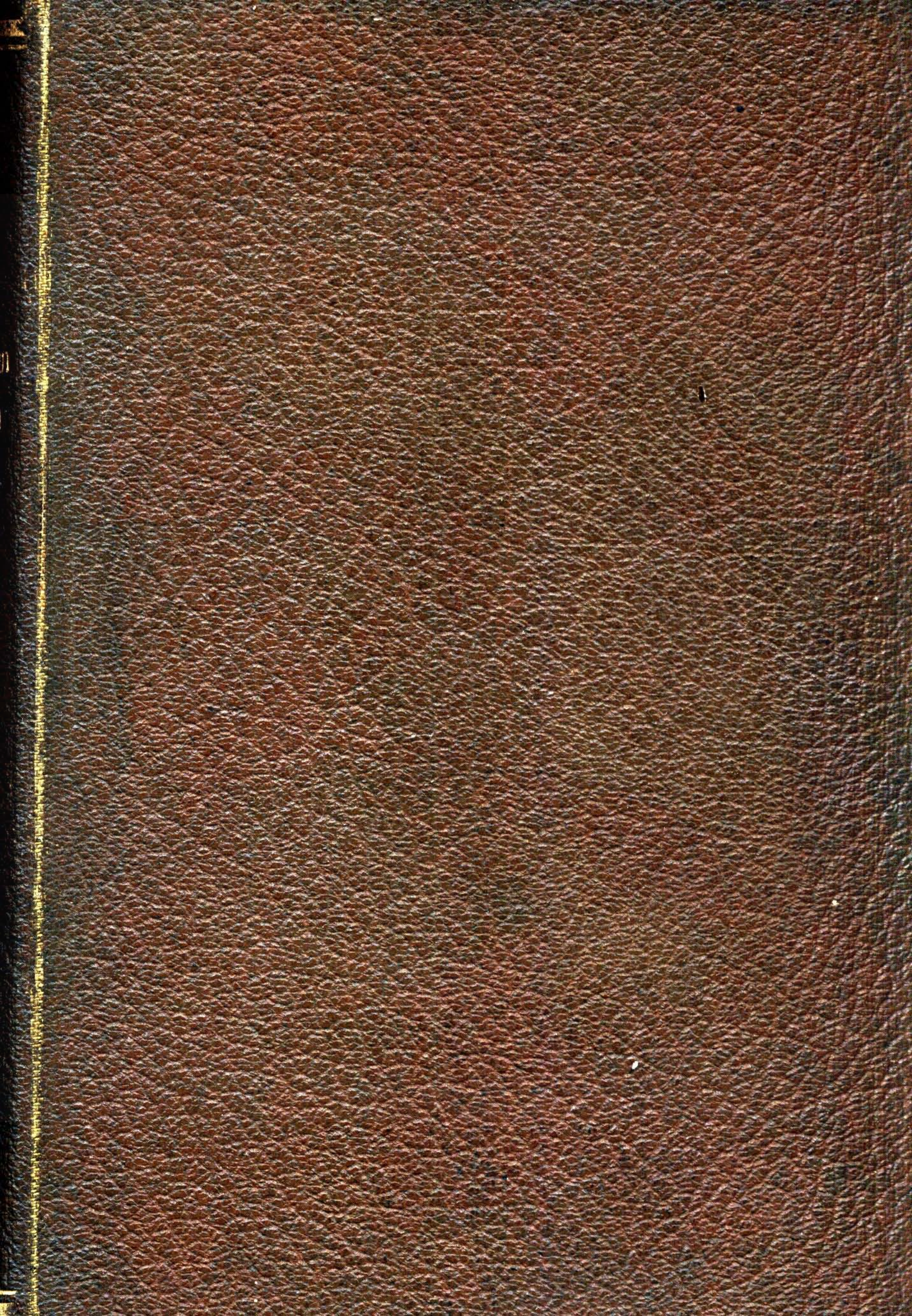

เรื่องความรู้เบ็ดเตล็ด ๓ เรื่อง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงพระนิพนธ์

พิมพ์ในงารศพเจ้าจอมมารดา ชุ่ม รัชกาลที่ ๔

ครบศตมาห

ณวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

คำนำ

เมื่อทำบุญศพเจ้าจอมมารดาชุ่ม มารดาข้าพเจ้าครบสัปตมวารและปัญญาสมวาร ข้าพเจ้าได้เลือกเรื่องซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณแต่ก่อน มาพิมพ์แจกคราวละเรื่อง เปนเรื่องที่ข้าพเจ้าแต่งเองทั้ง ๒ คราว บัดนี้จะทำบุญศพครบศตมาหจะใคร่พิมพ์หนังสือมิตรพลีเปนของถวายและจ่ายแจกท่านผู้ช่วยงาร เปนการสนองพระคุณอีกสักเรื่อง ๑ รู้สึกว่าควรจะหาเรื่องซึ่งข้าพเจ้าได้แต่งไว้เอง มาพิมพ์ให้เข้าชุดกัน จึงตรวจดูหนังสือวชิรญาณ พบเรื่องซึ่งเห็นพอสมควรจะคัดมาพิมพ์ได้ในคราวนี้ ๓ เรื่อง คือ เรื่องอธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่ ข้าพเจ้าแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เรื่อง ๑ ความเห็นเรื่องวิชาหัดเด็กข้าพเจ้าแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ เรื่อง ๑ เรื่องหัดให้ใบ้พูด ข้าพเจ้าแต่งเมื่อครั้งไปยุโรป ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ เรื่อง ๑ จึงได้ให้คัดมารวมพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ หวังใจว่าท่านทั้งหลายผู้ได้รับไปจะพอใจอ่าน

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่มีแก่ใจช่วยงานศพมารดาของข้าพเจ้า ทั้งที่ได้อนุโมทนาในการกุศลที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญ ขอจงรับส่วนกุศลที่ได้บำเพ็ญเป็นธรรมบรรณาการจงทั่วกัน เทอญ

วังวรดิศ

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

สารบาญ

อธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่ น่า ๑

ความเห็นเรื่องวิชาหัดเด็ก ,, ๒๐

เรื่องหัดใบ้ให้พูด ,, ๓๒

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

อธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่

การที่เที่ยวเตร่นี้ ว่าที่จริงใคร ๆ ก็ดูเหมือนจะได้เคยด้วยกันแทบทุกคน จะต่างกันก็ที่ได้ไปไกลบ้างใกล้บ้าง แลได้เที่ยวน้อยบ้างมากบ้าง ที่ว่านี้ประสงค์ว่าเที่ยวเตร่ไปต่างบ้านต่างเมือง หรือไปบ้านนอกคอกนา มิใช่เที่ยวเสเพลตามข่อนเบีย หรือไปเที่ยวนอนเสียตามศาลาวัดพอกันเขาใช้

การเที่ยวเตร่นี้ประโยชน์ว่ารวมยอดก็มี ๒ ประการ คือได้ความสุขสำราญประการ ๑ ได้ความรู้ประการ ๑ ที่ว่าได้ความสุขสำราญนั้น ความสนุกสนานรื่นเริงซึ่งได้ไปดูแลพบเห็นภูมิประเทศ แลผู้คนสิ่งของซึ่งยังไม่เคยพบเคยเห็นจะมีฉันใด ไม่ต้องพรรณาชี้แจงก็จะพอเข้าใจอยู่แล้ว อันส่วนความสุขนั้นก็เปนสิ่งซึ่งอนุโลม

ต่อกัน แม้แต่คนไข้ได้แปรสถานในเวลาอันสมควร หมอก็ย่อมถือว่าเปนทางที่จะหายได้เร็ว ถึงคนซึ่งไม่มีอาการป่วยเจ็บ คนที่ประจำการมีกิจธุระต่าง ๆ อยู่เปนนิจก็ย่อมมีเวลาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า เมื่อได้ละกิจกังวลแปรสถานไปเที่ยวเตร่ตามอำเภอใจเสียได้ครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง ก็ย่อมชื่นบานสำราญกายตลอดจนจิตรใจ กลับมาตั้งหน้าทำการงารได้แขงแรงดีขึ้นกว่าเก่า เปรียบอย่างต่ำ ๆ เหมือนกับม้าที่เขาแก้เครื่องอานปละปล่อย ให้ได้เที่ยวโลดโผนไปตามสบายเสียคราวหนึ่ง พอหายเมื่อยล้าแล้วเอามาใช้สอยอีก ย่อมหายซบเซาเหงาเงื่องฉันใด คนเราก็เหมือนกัน เพราะม้าก็ดีคนก็ดี ร่างกายมิใช่ทำด้วยเหล็กด้วยไหล ผิดกันอย่างใด ความข้อนี้จะอธิบายไปไยให้ป่วยกาย ท่านผู้ใดยังสงสัยก็จงลองหาวันว่าง ๆ สักวันหนึ่งเอาเสบียงอาหารบรรทุกเรือแจวไปเที่ยวจอดหุงเข้าต้มแกงกินตามเรือกสวน ก็จะออกสนุก กินเข้าเอร็ดอร่อยได้มากกว่ากินที่บ้านเมื่อวันก่อน

ในข้อที่ว่าได้ความรู้นั้น เปนข้อสำคัญควรจะอธิบายให้ชัดเจน แต่จะต้องขอยกความข้อต้นให้เปนอันเข้าใจกันเสียว่า "มีความรู้ย่อมเปนทางที่จะได้ความดี" ดังนี้ อย่าให้ต้องอธิบายเปลืองกระดาษ จะตั้งต้นแต่ว่า การอย่างใด ๆ ที่ควรเราจะรู้นั้น อาศรัยเหตุ ๓ อย่าง รู้ได้โดยรู้สึกเอง กล่าวคือที่ได้เห็นได้ยินได้ถูกต้องแลชิมรสเปนต้นอย่าง ๑ รู้ได้โดยความรู้สึกของผู้อื่น กล่าวคือได้ฟังคำหรือได้อ่านหนังสือที่ผู้อื่นเขาได้รู้สึกมาเองแล้ว มาพรรณาให้เข้าใจอย่าง ๑ แลคิดตริตรองตามด้วยสติปัญญาของตนอีกอย่าง ๑ ที่ว่าตริตรองตามด้วยสติปัญญานั้น เพราะความคิดย่อมต้องอาศรัยความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งได้ว่ามาก่อนนั้นเปนเหตุ

การสิ่งใดถ้าคิดด้วยความรู้สึกของผู้อื่น ยากที่จะถูกต้องตามความจริงได้ จะยกตัวอย่างที่เข้าใจง่าย ๆ เหมือนหนึ่งพระพุทธบาทที่เขาสั่งพิมพ์ขึ้นเอง เมื่อแรกเรายังไม่ได้เคยไป ได้ยินแต่สัปปุรุสเขามาเล่าให้ฟัง

ต้องนึกเดาคาดรูปร่างภูเขาแลลานพระพุทธบาท แลภูมิลำเนาเขาตกท้ายพิกุลไปตามคำของเขา ว่ารูปร่างภูมิฐานคงจะเปนอย่างนั้น ๆ ครั้นได้ไปพระบาทไปแลเห็นเข้าด้วยนัยตาของเราเองก็ไปคนละอย่าง ผิดกับที่เดาไว้ด้วยความคิดแท้ ๆ มิใช่หรือ เอานี่เปนตัวอย่างเทียบตลอดไปได้ ถึงการทั้งปวงก็อย่างเดียวกัน ถึงจะฟังเขาเล่า จะอ่านหนังสือ หรือจะดูรูปที่เขาวาดเขียนถ่ายมาสักเท่าใด ๆ ที่จะให้เข้าใจถูกต้องตามที่จริง เท่าได้แลเห็นด้วยตาของตนเองนั้นเปนอันไม่มี เมื่อว่าโดยย่อการที่จะแสวงหาความรู้ในกิจการใด ๆ ถ้ารู้ด้วยตนเองดีกว่าที่จะรู้ได้แต่ด้วยคำบอกเล่าเปนอันมาก

การต่าง ๆ ในภูมิประเทศบ้านเมือง อันเปนเครื่องยังเกิดแลประกอบความดีแก่ผู้รู้เห็นมีเปนอันมากมิใช่น้อย นับตั้งแต่คนประกอบการค้าขายขึ้นไป ถ้าได้เที่ยวตรวจรู้ภูมิลำเนาทำเลที่เพาะปลูก แลท่าทางสินค้า

ขึ้นล่องมากมายหลายตำบล ก็อาจจะรู้เลือกสรรค์การ อันควรจะลงทุนให้เกิดผลยิ่งขึ้นได้โดยลำดับ ถ้าเปนคน รับราชการบ้านเมือง การที่เที่ยวเตร่ก็ยิ่งมีประโยชน์ สำคัญขึ้น เพราะราชการเปนที่รวบยอดของสรรพการ ทั้งปวง อันจะพึงมีในประเทศ ถ้าผู้ทำราชการได้เที่ยว เตร่ ได้รู้ได้เห็นภูมิลำเนาบ้านเมือง แลความสุขทุกข์ ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ก็เหมือนหนึ่งมีทุนในทางที่ดำริห์ ตริตรองราชการอันควรแก่หน้าที่ของตน แท้จริงธุระใน หน้าที่คนทำราชการผิดกับธุระของคนค้าขายที่ไม่อาจจะ กำหนดว่า จะมีแต่อย่างนั้นดอกอย่างนี้ดอกได้ ตกอยู่ใน เหมือนกับเปนทาสอยู่กลางเรือน แล้วแต่จะมีอันใดก็ จำเปนจะต้องทำ จะคาดคเนหรือจะเลือกที่รักมักที่ชังมิ ได้ เพราะฉนั้น ยิ่งมีความรู้เห็นสำรองไว้เปนทุนของตัว มากเท่าใด ก็เสมอมีกำลังความสามารถยิ่งขึ้น ที่ว่านี้ หน่อยผู้ที่เปนข้าราชการผู้น้อยเช่นชั้นเสมียนแลมหาด

เล็ก จะเข้าใจว่าฉเพาะการซึ่งควรแต่แก่ข้าราชการผู้ใหญ่ ถึงผู้น้อยก็เหมือนกัน ขอให้เข้าใจว่าข้าราชการผู้ใหญ่นั้น แต่แรกก็เปนผู้น้อยมาก่อนทั้งนั้น ผู้น้อยในเวลานี้ก็ย่อมมีช่องทางที่จะได้เปนผู้ใหญ่ไปภายหน้า แสวงหาทุนรอนในความรู้สำหรับตัวไว้เสียแต่ยังเปนผู้น้อยที่มีเวลาแลกำลังร่างกายมาก ดีกว่าจะไปแสวงหาต่อเมื่อต้องรับผิดชอบกราดกรังเสียเต็มตัว ถึงผู้ที่มีหน้าที่ราชการอยู่แล้ว ถ้าได้เที่ยวดูการบ้านเมืองมากขึ้นก็ย่อมจะเปนประโยชน์ ทั้งจะเปนเครื่องป้องกันความพลาดพลั้งได้ด้วยอีกอย่างหนึ่ง เพราะทางที่ผู้ต้องรับผิดชอบในราชการ จะพึงพลาดพลั้งด้วยอย่างใด จะมีมากกว่าเพราะที่ไม่รู้ความจริงนี้เปนไม่มี เพราะเหตุฉนั้นจึงว่าการที่ได้เที่ยวเตร่ตรวจตราให้รู้เห็นภูมิประเทศแลกิจการทุกข์สุขของผู้คนพลเมืองชำนาญมากขึ้น ก็เหมือนมีเครื่องป้องกันที่จะพลาดพลั้งให้น้อยลงด้วย

เหล่านี้เปนคุณสำคัญของการเที่ยว แต่อย่าเข้าใจว่าไปเที่ยวละคงจะได้คุณสมบัติเหล่านี้ คนอยู่ฟากข้างโน้นข้ามเรือจ้างมาทำงานฟากข้างนี้ทุกวี่ทุกวันมิถมไป ลองไปถามดูเถิดว่าหน้าน้ำกับหน้าแล้ง หรือน้ำขึ้นกับน้ำลง คนแจวเรือจ้างเขาแจวเลียบลัดตัดสายน้ำผิดกันอย่างไร น้อยคนดอกจะชี้แจงให้ถูกต้องได้ เพราะคนโดยสานลงเรือแล้วก็ตั้งหน้าแต่จะถึงฟาก น้อยคนที่จะสังเกต คนข้ามเรือจ้างเหล่านี้ฉันใด คนที่ไปเที่ยวเตร่ก็ทำนองเดียวกัน มีธุระก็มักตั้งหน้าหมายแต่จะไปให้ถึงที่ธุระซึ่งอยู่สุดหนทาง ที่จะเอาใจใส่สอดส่องพิจารณาดูการงานหรือภูมิประเทศไปตามทางนั้นมีน้อย เพราะฉนั้น การที่เที่ยวที่จะให้เปนประโยชน์จำต้องตั้งใจแสวงหาความรู้ด้วย จึงจะได้ประโยชน์เต็มตามควร นี่และเปนความสำคัญอีกข้อหนึ่ง

การเที่ยว ถ้าจะว่าโดยส่วนโทษก็มีอยู่บ้าง กล่าวคือที่ต้องใช้เงินเปลืองกว่านั่งนอนอยู่บ้านอย่าง ๑ บางทีเคราะห์หามยามร้ายไปเปนไข้เจ็บล้มตายลงก็เปนได้บ้างอย่าง ๑

แต่โทษเหล่านี้เมื่อพิจารณาไปก็เหมือนกับไม่มี เหตุใดจึงว่าดังนี้ เพราะการแสวงหาคุณสมบัติหรือทรัพย์สมบัตินี้ เปนการจำต้องลงทุนจึงจะได้ เด็ก ๆ จะเรียนหนังสือก็ต้องซื้อสมุดเครื่องเล่าเรียน ถ้าจะเรียนวิชาให้รู้ถึงอย่างสูง ก็ยังต้องจ้างครูบาอาจารย์ที่ดีให้ฝึกสอนต่อขึ้นไป การค้าขายก็ต้องลงทุนซื้อหาสิ่งสินค้าแลเครื่องมือที่จะทำการ การจะเที่ยวเสาะแสวงหาความรู้เห็นก็ทำนองเดียวกัน จำต้องลงทุนหมายกำไรในคุณสมบัติ ควรแลหรือที่จะเสียดาย ถ้าว่าโดยอันตรายไข้เจ็บ จะวินิจฉัยในทางธรรมว่า "ความแก่ความเจ็บความตายเปนธรรมดาของมนุษย์ จะอยู่ที่ไหน ๆ ก็พ้นวิสัยที่

จะพึงหลีกให้พ้นไป" เช่นนี้ก็ได้ หรือจะพิจารณาดูทางโลก ที่แห่งใดที่มนุษย์อาศรัยได้ เขาอยู่ได้ทำไมเราไปไม่ได้ แท้จริงที่ซึ่งเลื่องลือชื่อเสียงว่ามีไข้เจ็บชุกชุม เช่นดงพระยาไฟก็ตาม หรือบางตะพานก็ตาม ใช่จะมีไข้เจ็บไปตลอดชั่วนาตาปี ไข้ก็ชุกชุมอยู่แต่ในฤดูฝน ก็เวลามันชุมเราจะไปทำไม เลือกไปเอาฤดูที่ไม่มีไข้เจ็บไม่ได้หรือ ว่าโดยแท้จริง ถึงคนซึ่งเขาต้องจำผ่านไปในป่าไข้เมื่อฤดูฝน ใช่จะเจ็บจะตายเสียหมดทุกคนก็หาไม่ ในร้อยหนึ่งจะเจ็บสักสามสิบ ในสามสิบนั้นจะตายก็ไม่กี่คน ถ้าระวังรักษาตัวให้ดีแล้วก็ไม่สู้กระไร คนอยู่กับบ้าน ๆ นี้อยู่ดีไปหมดทุกคนเมื่อไร คิดดูแล้วมันลงอยู่ในทางธรรมว่า "แล้วแต่บุญแต่กรรมเปนข้อใหญ่" เมื่อตั้งใจจะแสวงหาคุณสมบัติ ก็ไม่ควรจะขี้ขลาดหวาดหวั่นไปโดยมิบังควร ได้พรรณามาในคุณแลโทษของการเที่ยวก็พิสดารอยู่แล้ว จะอธิบายด้วยลักษณะการเที่ยวต่อไป

ลักษณะการที่จะเที่ยวนี้มีเปนหลายประเภท ถ้าจะว่าประสาอย่างคนหนุ่ม ๆ ซึ่งจะตั้งหน้าหาความรู้ในราชการบ้านเมืองแล้ว อาสาเปนผู้ช่วยหรือเสมียนทนาย ไปรับราชการกับข้าหลวงตามหัวเมืองนี้เปนดีกว่าอย่างอื่น เพราะไปอย่างนี้มักจะได้รับเงินเดือนเปนผลประโยชน์ ถึงมิมากมายก็พอเลี้ยงตัว ไม่ต้องชักทุนเรือน แลการที่จะกินจะอยู่ก็เสมออยู่ในอกของข้าหลวงผู้ใหญ่ ย่อมเปนธุระทำนุบำรุงให้ ธุระของตัวมีแต่จะตั้งใจทำราชการแลประพฤติตัวตามคำสั่งของข้าหลวง ให้เปนอย่างดีที่สุดที่จะพึงทำได้ เท่านี้ก็ไม่มีทางจะควรวิตกอย่างใด ถึงว่าจะมิได้เคยเปนที่พึ่งหรือคุ้นเคยกันมาแต่ก่อน การที่ไปทางไกลไม่เหมือนอยู่กับบ้าน ไปร่วมทุกข์สุขคุ้นเคยกัน ไม่ช้านานเท่าใด ก็ย่อมเปนธรรมดาที่จะบังเกิดรักใคร่มีไมตรีจิตรต่อกัน

ถ้าผู้ใดไม่พอใจหรือไม่มีโอกาศที่จะไปเที่ยวในตำแหน่งราชการได้ดังเช่นว่า จะอาศรัยพระเจ้าพระสงฆ์ไปธุดงค์ หรือจะอาศรัยพ่อค้ามาขายไปเที่ยวก็ได้เหมือนกัน ถึงไปอย่างนี้จะไม่ได้เงินเดือนเบี้ยเลี้ยงการที่จะต้องลงทุนรอนก็ไม่พอกระไรนัก จะผิดกับอย่างก่อนก็ที่จะลำบากกว่าสักหน่อย แลที่ไม่ได้เกี่ยวแก่ราชการ

ถ้าหากว่าเปนคนมีกำลัง จะหาพาหนะไปเที่ยวโดยลำพังของตนเอง อย่างที่เขาขึ้นพระบาทหรือเขาไปไทรโยกกันเปนตัวอย่างก็ไปได้ ไปอย่างนี้ย่อมเปนอิศรอยู่แก่ตัว จะไปที่ใดจะดูอะไร จะหยุดจะอยู่จะไปเมื่อใดก็ทำได้ตามใจ แต่เปนการเปลืองทุนมากขึ้นเปนธรรมดา

การที่จะไปเที่ยวจะไปโดยประเภทใด ๆ ก็ตาม ความสำคัญซึ่งจำจะต้องถือเสมอเหมือนกันทุกชนิดมี ๒ อย่าง คือ การป้องกันไข้เจ็บอย่าง ๑ การรักษาความเรียบร้อย

อย่าง ๑ ก็แลการป้องกันความไข้เจ็บนั้น ถึงจะไปในทางที่ไม่มีไข้เจ็บก็ควรระวัง เพราะเหตุที่น้ำท่าอาหารแปลกเปลี่ยนนั้นประการ ๑ ถ้าไปมีเหตุป่วยเจ็บลงแม้แต่เล็กน้อย จะหาแพทย์หมอที่ดีตามบ้านนอกหายากประการ ๑ จะประมาทหาควรไม่ เพราะฉนั้น ควรศึกษาให้เข้าใจในการที่จะใช้ยารักษาโรคบางอย่าง แลหายาเหล่านั้นให้มีติดตัวไปด้วย ยาซึ่งคนเดินทางมักนิยมถือมีอยู่ ๕ ขนาน คือยาคินินแก้ไข้จับขนาน ๑ ยาคลอโรดินแก้ปวดท้องลงท้องขนาน ๑ ดีเกลือฝรั่งสำหรับใช้เปนยาถ่ายขนาน ๑ ไบคาร์บอเน็ตโซดากินแก้จุกเสียดหรือท้องขึ้นท้องเฟ้อ แลละลายน้ำทาแก้พิษไฟแลพิษตะขาบแมลงป่องเปนต้นได้ด้วยขนาน ๑ ยาอิปิแคกเปนยากินให้อาเจียนถอนพิษไข้แลพิษที่เบื่อเมาต่าง ๆ ขนาน ๑ ยาเหล่านี้จัดว่าเปนยาสำคัญ นอกจากนี้ถ้าเคยใช้สอยซองยาขนานใด ก็ควรติดตัวไปด้วย แลในการที่จะรักษาตัวไม่ให้เปนไข้เจ็บนั้น อย่างสำคัญที่ ๑ ก็เรื่อง

อาหาร เพราะการเดินทางมิได้มีครัวมีอตั้งหุงต้มได้เปนที่ ต้องระวังตรวจตราอาหารอย่ากินของที่เสีย อีกประการ ๑ เรื่องน้ำที่จะกินต้องระวังให้มาก ตามตำราหมอมักว่าที่เกิดเปนโรคภัยแก่ผู้เดินทาง มักเปนด้วยผิดน้ำมากกว่าอย่างอื่น เพราะห้วยหนองคลองบ่อยิ่งที่ใกล้ป่า เปนน้ำที่ไหลออกมาจากซอกห้วยธารเขาชำระพิษว่านยาของเน่าเปื่อยต่าง ๆ ติดออกมา ถ้าจะกินควรจะกรองให้ใสสอาด แลต้มทำลายพิษสงเสียก่อน อีกประการ ๑ ผ้าผ่อนที่จะนุ่งห่มหรือจะปูแลคลุมนอนต้องระวังอย่าให้ชื้น เพราะอายตัวออกไปกระทบของชื้นแฉะอยู่เสมอ ๆ มักจะเปนไข้ หรือมิฉนั้นก็มักท้องจะเสีย ถึงที่ซึ่งจะนอนในกลางทาง ถ้าพอจะหาอะไรทำได้ควรจะยกพื้นขึ้นปูที่นอนให้สูงจากแผ่นดินราวคืบหนึ่งเปนอย่างต่ำ ให้พ้นอายดินจึงจะไม่เปนไข้ อีกประการ ๑ การที่จะอาบน้ำควรระวังอย่าให้อาบในเวลาที่กำลังเหน็ดเหนื่อยเหื่อโทรมตัว ถ้าอาบในเวลาเช่นนั้นมักจะเจ็บ

แต่เวลาที่อาบน้ำนั้น บางคนชอบอาบในเวลาไม่มีแดด เช่นเวลาต้นเช้าแลเวลาเย็น แต่บางคนเขาก็ไม่ถือ อยู่ในตามใจตามเคยเปนใหญ่ ความสำคัญในการ รักษาตัวไม่ให้เจ็บอันเปนข้อรวบยอดนั้น คือถ้ารู้สึกไม่ สบายต้องกินยารักษาเสียทันทีทีเดียว เปนต้นว่ารู้สึก ครั่นตัวขึ้นมาเวลาใด ก็กลืนยาคินินเปนประกันเสีย เมล็ด ๑ ดังนี้ อีกอย่าง ๑ ต้องคอยระวังอย่าให้ท้องผูก ไปจน ๒ วัน ถ้าเห็นตั้งท่าจะผูกเมื่อใด ก็เอาดีเกลือมา ละลายน้ำร้อนกินระบายให้ไปเสียครั้งหนึ่งสองครั้ง ถ้า ระวังรักษาตัวอยู่เช่นว่านี้ การที่จะเจ็บไข้ก็เกือบประกัน ได้ เว้นไว้แต่เปนกรรมมาตามทัน นั่นเปนเหลือ แก้อยู่เอง

ส่วนการที่จะรักษาความเรียบร้อยนั้น กล่าวคือจะ ไปเที่ยวเตร่ได้โดยสดวก อย่าให้มีเหตุการหรือข้อขัด ข้องได้ในระหว่างทาง ความข้อนี้เบื้องต้นควรพิเคราะห์

ดูในจำนวนคนแลสิ่งของซึ่งจะพาไปใช้สอย ทั้งสองอย่างนี้ยิ่งเอาไปมากความลำบากชักช้าก็ยิ่งมากขึ้น การเที่ยวเตร่ตามหัวเมือง ถ้ามีพวกพ้องอยู่ตามระยะทางก็เปนการดี ไปมีความขัดข้องขึ้นประการใดก็พอจะได้พึ่งพาอาศรัย ถ้าหากว่าไม่มีพวกพ้องอยู่ตามหัวเมืองควรจะได้ถามดูตามพวกพ้องใกล้เคียงที่เขากว้างขวางให้ช่วยเปนธุระชักนำไปตามพวกพ้องของเขา เช่นนี้ก็พอจะเปนประโยชน์ได้ ถ้าจะว่ารวบยอดของความจำเปนในลักษณะที่จะเที่ยวเตร่ก็คิดเห็นแต่ท่านี้ จะยังมีนอกออกไปก็เรื่องเงินที่จะใช้สอยตามระยะทางอีกอย่าง ๑ การที่เอาเงินสดติดตัวไปมาก ๆ ลำบากทั้งในการรักษาแลในการที่จะยกขน เมืองเราถึงการแบงก์ย่อยยังไม่มีทั่วไป คนเดินทางจะวางเงินไว้ที่กระทรวงซึ่งได้ว่าหัวเมือง ขอตราไปขึ้นเอาในเวลาต้องการตามหัวเมืองในระยะทาง หรือจะวางเงินตามห้างแลพ่อค้าซึ่งเขา

มีเอเยนต์ตามหัวเมือง ขอตั๋วของเขาไปขึ้นเอาเงินก็ได้ อย่างนี้ถึงจะต้องเสียค่าธรรมเนียมบ้างเล็กน้อย ก็เปนการสดวกดีกว่าหอบเอาเงินไปด้วยมาก ๆ

เมื่อได้กล่าวถึงลักษณะการเดินทางพอสมควรแล้ว จะลองกะทางที่ควรจะเที่ยวเตร่ได้ในเมืองไทยลงไว้ให้ดูเปนเค้า ทางที่จะเที่ยวได้ในพระราชอาณาเขตรนี้มีเปนอันมากมิใช่น้อย ที่จะกะนี้ต่างว่าผู้จะเที่ยวมีเวลาปีละ ๓ เดือน ๔ เดือน ตั้งใจจะเที่ยวดูภูมิประเทศในพระราชอาณาเขตรให้ตลอด

ทางที่ ๑ เที่ยวทางชายทเลตวันออก จับตั้งแต่เมืองชลบุรี ลงไปจนถึงเมืองพัจจันตคีรีเขตร

ทางที่ ๒ เที่ยวทางชายทเลปักษ์ใต้ จับตั้งแต่เมืองเพชรบุรีลงไปจนเมืองตรังกานู

ทางที่ ๓ เที่ยวทางชายทเลตวันตก จับตั้งแต่เมืองกระบุรีลงไปจนเมืองไทรบุรี

ทางที่ ๔ เที่ยวทางลำน้ำแม่กลอง จับตั้งแต่เมือง สมุทสงครามขึ้นไปจนไทรโยกแลศรีสวัสดิ์

ทางที่ ๕ เที่ยวทางลำน้ำท่าจีน จับแต่เมืองสาครบุรี ขึ้นไปพระปฐมเจดีย์ สุพรรณบุรีจนออกเมืองไชยนาท

ทางที่ ๖ เที่ยวลำน้ำเจ้าพระยา จับแต่กรุงเทพ ฯ ขึ้นไปทางแควใหญ่จนถึงเมืองฝาง แล้วเดินบกมา สวรรคโลก สุโขทัย แล้วข้ามไปลงเรือล่องกลับลงจาก เมืองตาก

ทางที่ ๗ เที่ยวลำน้ำสัก จับตั้งแต่กรุงเก่าขึ้นไป พระยาทพระฉายจนเมืองหล่มสัก

ทางที่ ๘ เที่ยวลำน้ำบางปะกง จับแต่ฉะเชิงเทรา ไปจนนครนายกปราจิณบุรี

ทางที่ ๙ เที่ยวนครราชสิมา ขึ้นทางสระบุรี ลงช่อง ตะโก

ทางที่ ๑๐ เที่ยวหัวเมืองลาวเฉียง จับแต่เมืองตากขึ้นไปกลับมาลงเมืองน่าน

ทางที่ ๑๑ เที่ยวหัวเมืองลาวพุงขาว จับขึ้นเดินแต่อุตรดิฐไปปากลาย แล้วล่องน้ำโขงลงมาหนองคาย

ทางที่ ๑๒ เที่ยวหัวเมืองในเขตรลาวพวน

ทางที่ ๑๓ เที่ยวหัวเมืองในเขตรลาวกาว

ทางที่ ๑๔ เที่ยวหัวเมืองเขมร ขึ้นเดินแต่ปราจิณแล้วกลับลงเรือที่จันทบุริ

ทางที่ ๑๕ เที่ยวในกรุงเทพ ฯ ที่นับกรุงเทพ ฯ ไว้เปนทาง ๑ ด้วยดังนี้ เพราะเชื่อได้แน่ว่า ในบรรดาท่านผู้อ่านที่ใครจะได้เที่ยวในกรุงเทพ ฯ นี้ทั่วเห็นจะไม่มีเลยก็ว่าได้

ทางที่จะเที่ยวคิดดูเปนเลาๆ แม้แต่เพียงในกรุงสยามถ้าเที่ยวเพียงปีละ ๓ เดือน ๔ เดือนทุก ๆ ปีก็กว่า ๑๐ ปีจึง

จะทั่วได้ ทางเที่ยวเหล่านี้ผู้ที่ได้เคยไปก็มีมากด้วยกัน ที่ได้ไปทั่วทุกทางก็น่าจะมีบ้าง แต่หากไม่ใคร่มีผู้ใดเรียบเรียงระยะทางไว้แนะนำคนข้างหลัง ดูการเที่ยวเตร่จึงยังมืดไม่เปนเครื่องชักชวนคนชั้นหนุ่ม ซึ่งกำลังแสวงหาวิชาความรู้ ที่มีก็มักเปนแต่นิราสพรรณาเห็นต้นนั่นเหมือนนั่น ถึงบางโน่นเหมือนนี่ ลงปลายแปลว่าคิดถึงเมียไม่มีแก่นสารอันใด

ก็แลการเที่ยวเตร่ย่อมมีคุณแก่เพื่อนมนุษย์ ดังได้พรรณามาข้างต้นแล้ว สมควรที่ท่านทั้งหลายผู้รู้เห็นคุ้นเคย จะช่วยอนุเคราะห์ชักนำบำรุงให้ยิ่งขึ้น เพราะฉนั้นข้าพเจ้าขอเชิญด้วยถ้อยคำซึ่งได้พรรณามาในเรื่องนี้ให้ท่านทั้งหลายผู้ได้เคยเที่ยวเตร่ในทิศทางใด ๆ จงได้เรียบเรียงพรรณาความรู้เห็นคุ้นเคยของท่านมาลงพิมพ์ต่อไป ให้เปนประโยชน์แก่กุลบุตรทั้งหลายให้ยิ่งขึ้นต่อไปในภายหน้าเทอญ

ความเห็นเรื่องวิชาหัดเด็ก

การเล่าเรียนของเด็กทั้งหลาย ว่าโดยทั่วไปมิได้กำหนดเปนตระกูลแลชนิด ข้าพเจ้าเห็นว่าเปน ๓ ชั้น

ชั้นต้นแต่เกิดมาชันคอได้ ก็เรียนที่จะคว่ำจะนั่งจะคลานจะเดินจะพูดจะวิ่ง ขึ้นไปโดยลำดับ นับเปนการร่ำเรียนโดยธรรมดาบังคับชั้น ๑

ส่วนชั้นกลางนั้นแต่เด็กเข้าใจภาษาแลรู้รักษาตัวแล้วก็ต้องเรียนวิชาบางอย่างที่จะเปนประโยชน์แก่ตนต่อไปภายหน้า คือวิชาหนังสือเปนต้น บรรดาที่เปนวิชากลางสำหรับแลควรแก่เด็กทั่วไป นับเปนการร่ำเรียนสำหรับตัวชั้น ๑ ชั้นหลังนั้นเมื่อรุ่นขึ้นก็ร่ำเรียนวิชาเลือกแต่อย่างเดียวหรือสองอย่าง ซึ่งจะรู้ไว้เปนทางหาเลี้ยงชีวิตตน เปนต้นว่าคนใดรักในวิชาหนังสือก็ตั้งหน้าเล่าเรียนในวิชานั้นให้รู้ลึกซึ้ง ไปทำการเปนเสมียนหรือเปนมหาเปรียญไปตามที่ ที่รักในทาง

ช่างก็ฝึกให้ชำนิชำนาญหาการรับจ้างจนตั้งตัวเปนนายงานได้ ยังวิชาอย่างอื่น ๆ ก็มีอีกมากนับเปนการร่ำเรียนหาเลี้ยงชีวิตชั้น ๑

ในเรื่องที่ข้าพเจ้าได้ดำริห์แลจงใจที่จะกล่าวในที่นี้ จะว่าแต่วิชาชั้นที่ร่ำเรียนสำหรับตัวชั้นเดียว แลว่าแต่วิชาสำหรับเด็กไทยเราประเทศเดียว คือเมื่อเด็กอายุตั้งแต่ ๗ ขวบจน ๑๑ ขวบ ควรจะเรียนอะไรบ้าง ข้าพเจ้าเห็นว่าความรู้ควรจะสอนเด็กในระหว่างนั้นมีอยู่ ๑๐ อย่างคือ

๑ ให้อ่านหนังสือออกเขียนหนังสือได้

๒ ให้คิดเลขเปน

๓ ให้รู้จักรักษาอิริยาบถ

๔ ให้หุงเข้าต้มแกงเปน

๕ ให้เย็บผ้าเปน

๖ ให้ขึ้นต้นไม้เปน

๗ ให้ว่ายน้ำเปน

๘ ให้ปลูกทัพกระท่อมที่อยู่เปน

๙ ให้รู้จักปลูกต้นไม้

๑๐ ให้รู้จักเลี้ยงสัตว

ความรู้ตามข้าพเจ้าคิดเห็นทั้ง ๑๐ อย่างนี้ มิใช่ว่าจะต้องให้ไปเรียนในโรงเรียนทุกอย่าง ล้วนเปนความรู้ซึ่งบิดามารดาแลผู้เลี้ยงดูอาจสอนให้เด็กได้แทบทั้งนั้น ถึงว่าเช่นนี้ถ้าไม่มีอธิบายจะชักให้ท่านผู้อ่านสงสัย หรือเข้าใจผิดโดยหลายประการ คือประการหนึ่งจะสงสัยว่าเด็กอายุเพียงเท่านั้น ที่ไหนจะเรียนวิชาได้ถึงเก้าอย่างสิบอย่าง ประการหนึ่งจะเห็นว่าที่จะสอนความรู้แก่เด็กถึง ๑๐ อย่างดังนี้ คงจะเปนเครื่องเดือดร้อนแก่เด็ก ประการหนึ่งจะเห็นว่าที่กำหนดเปนความรู้บางอย่างในสิบอย่างนั้น ไม่ควรจะสอนเด็ก เพราะไม่มีประโยชน์อย่างไร

ถ้าความสงสัยแลความเข้าใจของท่านผู้อ่านมีอยู่เช่นนี้ ในข้อที่เด็กอายุเท่านั้นจะเรียนไม่ได้ หรือข้อที่จะเปนการเดือดร้อนแก่เด็กนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงโดยชัดเจนว่า ข้าพเจ้าได้ทดลองแล้วแลไม่ได้เปนเช่นนั้นเลย ในข้อที่ความรู้เหล่านั้นจะเปนประโยชน์หรือไม่เปนประโยชน์นั้น ข้าพเจ้าขอชี้แจงทีละอย่าง ๆ ต่อลงไปนี้ก่อน แล้วจึงจะอธิบายวิธีที่ฝึกสอน

๑ ความรู้อ่านหนังสือแลเขียนหนังสือนี้ ที่จะเปนประโยชน์หรือไม่เปนประโยชน์นั้น ไม่เปนข้อต้องเถียงจะต้องอธิบาย แต่ว่าการสอนวิชาหนังสือแก่เด็กอายุเพียงในระหว่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นควรจะสอนเพียงให้อ่านหนังสือออก คืออ่านจดหมายหรือเรื่องอะไร ๆ ได้ ความเข้าใจก็สอนเพียงนั้น ไม่ต้องให้เรียนศัพท์แสงโคลงฉันท์ที่ลึกซึ้ง ส่วนวิชาเขียนหนังสือนั้นเล่าก็สอนเพียงให้รู้จักเขียนจดหมายด้วยเส้นดินสอหรือให้วิเศษก็เส้นหมึกลงในแผ่นกระดาษ ไม่ต้องกวดขันวิธีสเปลล์ คือ

ใช้ตัวอักษรให้แขงแรงนัก วิชาอ่านเขียนที่ควรสอน ว่าโดยย่อก็พอให้เด็กเข้าใจความบรรดาจดหมายเรื่องราวที่เขาเขียนมาให้อ่าน แลอาจเขียนความประสงค์ของตนลงเปนหนังสือได้เท่านั้น

๒ ความรู้คิดเลขนั้นเล่า ในส่วนประโยชน์ก็ไม่มีข้อควรถุ้งเถียงเหมือนกัน แต่กำหนดที่จะให้เด็กรู้นั้นข้าพเจ้าเห็นว่าเพียงสามัญวิธี คือ นับ, บวก, ลบ, คูณ, หาร, กับมาตราวิธีคิดเรือนเงิน กับสั้นยาว แลเวลา ฤดู เดือน ปี เท่านั้นก็พอควร

๓ ความรู้รักษาอิริยาบถนั้น จะต้องอธิบายเบื้องต้นว่า ข้าพเจ้าหมายความรู้อย่างไรก่อน ความรู้ซึ่งข้าพเจ้ารวมเข้าในหมวดว่ารักษาอิริยาบถนี้ คือ

รู้จักรักษาสามัคคีไม่วิวาท หรือพูดจากันด้วยวาจาไม่ดีประการ ๑

ยำเกรงอ่อนน้อมเชื่อฟัง ไม่หมิ่นประมาทผู้ใหญ่ประการ ๑

รู้จักรักษาของ คือรู้จักหนักเบามิให้สิ่งของที่ตัวใช้หรือรักษาเปนอันตรายประการ ๑

รู้จักอาหารแลความประพฤติที่จะเปนอันตรายไข้เจ็บแก่ตัว คือให้รู้ว่าอาหารที่บูดเน่าเปนของทำให้ท้องเสีย แลความสอาดหมดจดย่อมเปนทางให้มีความสบายเปนต้นประการ ๑ ความรู้เหล่านี้รวมกันที่ข้าพเจ้าจัดเปนหมวดเรียกว่ารักษาอิริยาบถ เมื่ออธิบายเช่นนี้แล้วก็จะแลเห็นได้ว่า ล้วนแต่เปนประโยชน์ทั้งนั้น

๔ ความรู้หุงเข้าต้มแกงนั้น ก็แทบจะไม่ต้องกล่าวชี้แจงประโยชน์ จะควรอธิบายก็แต่ที่ทำไมจึงเห็นควรเปนวิชาสอนเด็กด้วยเท่านั้น

ควรสอนเด็กก็เพราะอย่างเดียว ที่เด็กอายุเท่านั้นควรจะสอนได้แล้ว ไม่ควรจะให้ไปเสียเวลาเรียนต่อเมื่อเติบใหญ่

แลการหุงเข้าต้มแกงที่ข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรจะสอนเด็กในชั้นนี้ ก็แต่เพียงให้รู้จักหุงเข้าให้สุก กับ

ทำกับเข้าได้บ้างอย่าง เช่นยิ่งปลา ทอดเนื้อ แกงต้มส้ม หรือแกงเผ็ดอะไรสักอย่าง ๑ สองอย่างเปนต้น

๕ ความรู้เย็บผ้านั้น ก็เปนประโยชน์ที่รู้แล้วอาจเย็บเครื่องนุ่งห่มของตัว หรือเมื่อสิ่งเหล่านั้นขาดชำรุดลงก็พอจะซ่อมแซมได้ ความรู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นสมควรจะสอนเด็กเพียงให้รู้จักเย็บแลให้ตัดผ้าเย็บเปนเสื้อบางอย่าง คือกุยเฮงหรือเสื้อกระบอกเปนต้นได้ เมื่อว่าโดยย่อ ถ้าผ้านุ่งขาดก็ให้เย็บเองได้ แลส่งผ้าผืนให้ก็ให้ตัดแลเย็บเสื้อสวมได้เท่านั้น ความรู้อย่างนี้เห็นว่าควรแก่เด็กทั่วไปทั้งชายหญิง ที่จะเข้าใจว่าเปนวิชาสำหรับแต่ผู้หญิงพวกเดียวนั้นเปนเข้าใจผิดแท้

๖ การที่ให้หัดขันต้นไม้นั้น ดูอยู่ข้างจะให้ซุกซนอยู่สักหน่อย แต่เมื่อพิจารณาดูประโยชน์ ก็แลเห็นได้เปนหลายอย่าง คือ

เปนการทำให้ร่างกายเส้นสายแขงแรง ที่ฝรั่งเขาเรียก เอกเซอไซส์ หรือ ยิมแนสติก อย่าง ๑

เปนประโยชน์แก่การที่จะทำมาหากินไปภายหน้า คือเปนชาวสวนเปนต้นอย่าง ๑

เปนประโยชน์แก่การหนีภัยอันตรายในภายหน้า คือไปป่าพบเสือจะได้หนีมันเปนต้นอย่าง ๑

เปนประโยชน์ในการทำเหย้าเรือนในภายหน้าอย่าง ๑

๗ การหัดให้ว่ายน้ำนั้น ถึงจะไม่อธิบายประโยชน์ ก็เห็นจะเข้าใจได้ตลอดแล้ว

๘ ความรู้ปลูกทับกระท่อม ที่อาศรัยนั้น ข้าพเจ้าหมายความว่า เหมือนอย่างหาไม้ไผ่จากแลเครื่องมือให้พร้อมแล้ว ก็ให้เด็กอาจจะช่วยกันปลูกเปนกระท่อมที่อยู่ได้ หรือจะว่าคบเด็กสร้างบ้านก็ตาม

ความรู้อย่างนี้มีประโยชน์ แลความรู้อย่างอื่นรวมอยู่ด้วยหลายอย่าง คือรู้จักใช้เครื่องมือสามัญเช่นมีดพร้าเลื่อยขวานเปนต้นได้อย่าง ๑

จะรู้จักสิ่งของซึ่งควรประดิษประดิษฐ์ต่อให้เปนประโยชน์ได้อย่าง ๑

จะเปนความรู้ติดตัวไป ทำที่อาศรัยตนได้ในภายหน้าอย่าง ๑

ความรู้เรื่องนี้ ก็ย่อมจะแลเห็นประโยชน์ได้โดยง่าย

๙ ความรู้ปลูกไม้นั้น ก็มีประโยชน์หลายอย่าง คือ จะรู้กระบวรบำรุงที่ดินด้วยไขทางน้ำไม่ให้ท่วม แลการที่จะรักษาที่ให้สอาดอย่าง ๑ จะรู้เหตุความจริญแลภัยของต้นไม้ แลวิธีแก้ไขป้องกันมิให้เสียอย่าง๑ประโยชน์เหล่านี้ ย่อมเปนต้นทางการเพาะปลูกทำเรือกสวนไร่นาโดยที่สุดการรักษาพื้นที่บ้านของตนต่อไปภายหน้า ก็จะได้รับประโยชน์แต่ความรู้อย่างนี้ด้วย

๑๐ ความรู้จักเลี้ยงสัตวนั้น คือเลี้ยงให้มากขึ้นมิใช่เลี้ยงให้ชื่น การเลี้ยงสัตวซึ่งเห็นควรสอนเด็กเพราะธรรมดาสัตวที่อาศรัยคนเลี้ยง หรือเมื่อจะว่าอีกอย่าง ๑ ว่าธรรมดาคนจะเลี้ยงสัตวก็ต้องมีความกรุณา

ต่อสัตว มีความประสงค์จะให้สัตวเหล่านั้นได้ความสุข อยู่เปนนิจดังนี้ จึงตั้งพยายามบำรุงรักษาสัตว พิจารณาเห็นทุกข์ของสัตวมีอย่างใด ก็คิดแก้ไขปลดเปลื้องป้องกัน เลือกสิ่งซึ่งจะมีความสุขแก่สัตวเลี้ยงดูโดยเต็มใจ นิสัยอันนี้ประกอบด้วยความกรุณาอย่าง ๑ ความพิจารณาอย่าง ๑ ความเพียรอย่าง ๑ ซึ่งจะฝึกหัดได้ด้วยความแนะนำในความสนุกของเด็กเท่านั้น แลนิสัยเหล่านี้ไม่ใช่เปนประโยชน์แต่ในการเลี้ยงสัตวอย่างเดียว ถ้าติดมีไปในสันดานแล้ว ย่อมจะเปนประโยชน์ไปในอย่างอื่นได้อีกมาก ตลอดจนการทำนาค้าขายบรรดาซึ่งต้องอาศรัยกำลังสัตวด้วย

ความรู้ทั้ง ๑๐ อย่างข้าพเจ้าเห็นว่าเปนประโยชน์ต่างกันเปนส่วน ๆ ดังชี้แจงมานี้ จึงเห็นว่าควรจะฝึกสอนเด็กทุกอย่าง

เมื่อว่าเช่นนี้แล้ว จะต้องอธิบายให้เข้าใจชัดเจนว่า ทำไมจึงจะสอนวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนี้แก่เด็กๆ อายุเพียง ๗ ขวบไปหา ๑๑ ขวบได้ ในวิชา ๑๐ อย่างนี้สอนได้โดย ลักษณะต่างกัน วิชาบางอย่าง คือ

หุงเข้าต้มแกง ๑
ขึ้นต้นไม้ ๑
ปลูกทับกระท่อม ๑
ปลูกต้นไม้ ๑
เลี้ยงสัตว ๑

๕ อย่างนี้ล้วนเปนการเจือสนุก สอนแนะนำไปใน กระบวรให้เด็กเล่นได้

วิชาบางอย่าง คือรักษาอิริยาบถ ๑ ว่ายน้ำ ๑ สองอย่างนี้ อยู่ในความประพฤติเสมอ แลเปนการ สนุกเนื่องอยู่ในการประพฤติเสมอ

ส่วนรักษาอิริยาบถก็สอนไปในการดูแลปกครองเด็ก วิชาว่ายน้ำก็สอนในเวลาที่อาบน้ำชำระตัวเด็กได้

วิชาบางอย่าง คือวิชาหนังสือ ๑ วิชาเลข ๑ วิชาเย็บผ้า ๑ สามอย่างนี้เปนวิชาต้องสอนในที่เล่าเรียนตามเวลาจึ่งจะได้

ว่าโดยย่อวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนั้น สอนได้โดยลักษณะต่างกัน ๓ ประการ คือสอนเปนการเล่นประการ ๑ สอนเปนการประพฤติเสมอประการ ๑ สอนเปนการเรียนประการ ๑

อนึ่งในวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนั้น ว่าตามที่เด็กจะรู้ได้ก็ยังต่างกัน คือวิชาบางอย่างเพียงแต่ผู้ใหญ่แนะนำเด็กก็จะรู้ได้ด้วยความเต็มใจ วิชาพวกนี้ คือหุงเข้าต้มแกง ๑ ขึ้นต้นไม้ ๑ ว่ายน้ำ ๑ เย็บผ้า ๑ ปลูกทับกระท่อม ๑ ปลูกต้นไม้ ๑ เลี้ยงสัตว ๑ รวม ๗ อย่างด้วยกัน วิชาบางอย่าง ผู้ใหญ่ต้องบังคับกะเกณฑ์เด็กจึ่งจะรู้ ในพวกนี้ คือวิชาหนังสือ ๑ วิชาเลข ๑ รักษาอิริยาบถ ๑ วิชาทั้ง ๑๐ อย่างสอนได้โดยลักษณะต่างกันแลเด็กย่อมจะรู้ได้โดยลักษณะต่างกันดังนี้ ทั้งกำหนด

เวลาที่จะสอนได้ ๕ ปี คือแต่เด็กอายุ ๗ ขวบไปจนถึง ๑๑ ขวบ ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าผู้ปกครองดูแลเด็กมีอุสาหแล้ว คงจะสอนได้โดยง่าย

วิชาทั้ง ๑๐ อย่างนี้ว่าที่แท้ก็เปนของธรรมดาเด็กเราเรียนกันอยู่แล้วแทบทั้งนั้น แต่ว่าไม่ได้เรียนโดยวิธีแลไม่ใคร่ได้เรียนทั่วทุกอย่าง ดูแต่เด็กชาวบ้านนอกเล็ก ๆ ใครไปสอนให้มันว่ายน้ำ ใครไปสอนให้มันขึ้นต้นไม้ ใครต้องสอนให้มันเลี้ยงควาย เพราะนิสัยเด็กเหมือนกับเรือไฟที่เปิดจักรแล่นเต็มสตีมไปข้างหน้า กล่าวคือไม่มีความขี้เกียจที่จะซุกซนอยู่เปนปรกติ ถ้าผู้ใหญ่คอยถือท้ายแนะนำให้ซนไปข้างได้การแล้ว ก็จะเปนประโยชน์ได้โดยง่าย คิดว่าจะกักขังไม่ให้ซน คือเขียนวงให้นั่งเปนต้น เช่นนั้นก็เสมอหยุดจักรให้เรือลอย หาไม่ก็กักสตีมไว้จนหม้อระเบิด กล่าวคือที่เด็กกลายเปนโง่เซอะหรือจะเล็ดลอดไปเสียคน ไม่ให้ผู้ใหญ่รู้จักก่อนเท่านั้น

ข้าพเจ้าว่าเพ้อมา ยังหาได้กล่าวถึงวิธีสอนไม่ วิธีสอนวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าชั้นต้นต้องจัดเวลาการเลี้ยงเด็กนั้นหรือเหล่านั้นให้ยุติก่อน

คือเวลานั้นต้องตื่น เวลานั้นต้องเล่น เวลานั้นต้องกิน เวลานั้นต้องเรียน เวลานั้นต้องเลิกเปนต้นดังนี้ จนตลอดถึงเวลานอน ถ้าผู้ใหญ่เลี้ยงเด็กด้วยกำหนดเวลาแน่นอนดังนี้ เปนประโยชน์หลายอย่าง คือเคยเข้าแล้วเด็กไม่เกียจคร้าน นิสัยความหมั่นแลความเสมอก็ติดตัวเด็ก การรักษาอิริยายถก็ต้องจับสอนไป คือตั้งแต่ยัดที่นอนพับผ้าเปนต้น แลต้องรักษาความสอาดหมดจดในที่อยู่ให้เสมอ จนเด็กเคยเข้าแล้วก็เกิดนิสัยเกลียดสกกระปรกขึ้นเอง วิชาหนังสือแลวิชาเลขก็จับสอนไปแต่แรก แต่ชั้นแรก ๆ ต้องผ่อนให้เรียนน้อย ๆ เพียงวันละชั่วโมงหรือ ๒ ชั่วโมงก็ตาม เพราะเปนการ

เดือดร้อนของเด็กกว่าอย่างอื่น วิชาที่ต้องสอนเปนพื้นเสมอไปแต่แรกเท่านี้ วิชานอกนั้นต้องดู ถ้าเด็กมีนิสัยแลกำลังพอจะเรียนอย่างใดได้เสมอเมื่อใด ก็สอนต่อเมื่อนั้น แต่ต้องค่อย ๆ สอนอย่าเร่งรัด เปนต้นว่าวิชาปลูกทัพกระท่อม ก็ต้องสอนแต่ปลูกเรือนตุ๊กกระตาไปก่อน แล้วจึงค่อยขยับขึ้นไป การหุงเข้าต้มแกงก็ต้องสอนแต่หุงด้วยหม้อหนูขึ้นไปก่อน การปลูกต้นไม้ก็ให้ทำสวนเล็ก ๆ เล่น เลี้ยงสัตวก็เพียงกระต่าย หรือนกสีชมพูไปก่อน การฝึกสอนชนนี้ผู้ใหญ่ต้องเปนธุระแลออกสนุกด้วยกับเด็กจึงจะสอนได้ ถ้าเปนที่เลี้ยงเด็กมาก ๆ อย่างโรงเรียนเลี้ยงเด็ก ก็ต้องให้เหมือนกับมปนีช่วยกันทำการเหล่านั้น มีผู้ใหญ่เปนสภานายกคอยดูแล ถ้าเห็นเด็กคนใดควรจะมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างใดได้ก็ให้ทำ ให้เห็นเปนเกียรติยศกันในกระบวรทำหน้าที่ได้ดีดังนี้ เด็กเหล่านั้นคงจะรู้

วิชา ๑๐ อย่างได้ทุกคน จะต่างกันก็ที่รู้ดีบ้าง ไม่รู้ดีบ้าง ตามอุปนิสัยเกิดมาโง่แลฉลาด

เรื่องความรู้สำหรับตัวเด็กนี้ ข้าพเจ้าคิดเห็นทีละอย่างหนึ่งสองอย่าง แลได้ทดลองสอนเด็กตามวิธีอธิบายมานี้ เห็นสำเร็จได้ จึงได้เรียบเรียงส่งมาลงวชิรญาณ ให้ท่านทั้งปวงอ่านเล่นตามสมควร

ดำรงราชานุภาพ

เรื่องหัดใบ้ให้พูด

แต่ก่อนนี้ได้พูดกันในกรุงเทพ ฯ ถึงเรื่องคนที่เปนใบ้คราวหนึ่ง ข้าพเจ้าจำได้ว่า เพื่อนที่รักของข้าพเจ้าคนหนึ่งได้กล่าวความเห็นว่า คนที่เปนใบ้เห็นจะเปนเพราะหูหนวกมาแต่กำเนิดอย่างเดียว เมื่อหูไม่ได้ยินเสียงที่จะสังเกตพูดได้ ปากก็เลยเปนใบ้มาด้วย ความเห็นที่เห็นกันว่าชอบกล กาลก็ล่วงมานานแล้ว คราวนี้ข้าพเจ้าได้ไปดูโรงเลี้ยงแลรักษาใบ้ ของคอเวอนเมนต์ที่เมืองปารีสแห่ง ๑ ได้เห็นการประหลาดอัศจรรย์ สมจริงดังความเห็นของเพื่อนข้าพเจ้าที่ว่านั้น เพราะที่โรงเลี้ยงใบ้ได้ตรวจตราแลพบวิธีที่จะฝึกสอนให้คนใบ้พูดได้ทุกคน มิใช่พูดด้วยทำมือเปนสัญญาอย่างเช่นเข้าใจกันมา หัดพูดภาษาคนเราทีเดียว เมื่อจะว่าโดยย่อรักษาคนใบ้ให้กลายเปนแต่คนหูหนวกเท่านั้นได้จริง เมื่อข้าพเจ้า

ไปดูได้ไต่ถามสอบสวนโดยถ้วนถี่ เขาบอกว่าคงหัดให้ใบ้พูดได้ทุกคน ผิดกันแต่ที่จะพูดได้ชัดกับพูดไม่ชัดเท่านั้น

วิธีที่ให้ใบ้พูด แต่แรกเด็กใบ้มาถึงโรงเขาให้เป่าน้ำก่อน คือหม้อแก้วมีน้ำข้างในมีท่อยางออกมาข้างนอกแลอัดลมข้างในไว้ กลางหม้อแก้วมีหลักปักบอกขีดกำหนดไว้ ถ้าเป่าแรงน้ำก็สูงขึ้นไปมากขีด เป่าเบาน้ำก็สูงขึ้นไปแต่น้อยขีด มีท่อออกมาอีกต่อ ๑ ทำนองเดียวกันแต่สำหรับดูด ถ้าดูดแรงน้ำก็ขึ้นมากดูดเบาน้ำก็ขึ้นน้อย เขาให้เด็กใบ้หัดดูดน้ำแลเป่าน้ำด้วยเครื่องนี้วันละชั่วโมง ๑ สองชั่วโมง สัก ๒ เดือน ๓ เดือนก่อนที่ตั้งต้นหัดให้เป่าให้ดูดน้ำเขาว่าเพราะเด็กไม่ได้พูดมาแต่เล็ก ทางที่ท่อลมกระแสเสียงเดินขึ้นมาแต่ปอดเปนต้นชำรุดแฟบไปเหมือนกับสิ่งของซึ่งไม่ได้ใช้ปล่อยไว้ให้เปนสนิมขึ้นเช่นนั้น ต้องหัดให้เป่าน้ำดูดน้ำ เพื่อขยาย

ท่อเหล่านั้นให้โตขึ้น แลลมเดินคล่องเปนปรกติก่อน เมื่อเด็กดูดน้ำเป่าน้ำได้ถึงขีดตามกำหนดว่าเปนปรกติแล้ว จึงส่งไปฝึกหัดใช้ชั้นที่ ๒

ในชั้นนี้ฝึกหัด ๒ อย่าง อย่างหนึ่งอยู่ในเรื่องเป่าลม คือมีเชือกผูกลูกดิ่งแขวนอย่างลูกแกว่งนาฬิกา ครูไกวลูกดิ่งแล้วสอนให้เด็กฮาให้ยาวชั่วลูกดิ่งไกวสองเที่ยวข้างสามเที่ยวข้าง จึงให้หยุดหายใจครั้ง ๑ เพื่อให้รู้ระบายลมให้ยาว ในกระบวรสอนระบายลมด้วยลูกดิ่งนี้ สอนให้รู้จังหวะตัวโนตอย่างดนตรีด้วย จนเด็กเคยเข้า ครูเขียนจังหวะบอกให้ฮาได้ดี ๆ จนรัวได้เปนต้น อีกเครื่อง ๑ ทำเปนราวเล็ก ๆ ยาว ๆ เอาลูกไม้โสนกลม ๆ วางไว้ในนั้น สอนให้เด็กเป่าไม้โสน ให้ไปถึงตามขีดต่าง ๆ ตามครูจะกะให้เป่า เพื่อจะได้รู้จักใช้ลมแรงลมเบา สอนกระบวรลมในชั้นนี้เท่านี้ ยังสอนกระบวรที่จะให้รู้วิธีฝึกสอนของครูตั้งต้นด้วย วิธีฝึกสอนนั้น แต่

แรกให้เด็กยืนเปนแถว ครูทำถ้าทางอย่างไรให้เด็กทำตามให้เหมือน หัดกระบวรยกชี้มือเปนต้นก่อน จนเด็กตาไวเอาอย่างครูได้เร็วคล่องแคล่วแล้ว ผ่อนมาให้เรียนกระบวรทำหน้า คือ อ้าปากหุบปากเปนต้น จนเด็กตามอย่างได้คล่องอีกแล้ว จึงหัดให้ทำแต่ปากอย่างคำพูด เปนต้นว่าครูเรียกว่าหมวก เมื่อเรียกนั้นรูปปากเปนอย่างไร ให้เด็กทำปากให้เหมือน ถ้าไม่ใคร่เหมือนได้ ก็พาไปส่องกระจกกับครู หัดจนทำได้เหมือนกันคราวนี้ครูหยิบหมวกมาทำปากว่าหมวก แล้วชี้บอกที่หมวกให้เด็กเข้าใจว่า สิ่งนั้นเรียกโดยทำปากอย่างนั้นชำนาญ จนครูทำปากบอกว่าหมวก เด็กก็ไปหยิบหมวกมาถูก หัดให้รู้หยิบของต่าง ๆ โดยวิธีทำนองนี้ด้วยใช้สมุดที่มีรูปภาพต่าง ๆ แลสิ่งของต่าง ๆ จนแตกชำนาญ ที่พอจะรู้จักชื่อสิ่งของต่าง ๆ ด้วยกระบวรที่เห็นรูปปากที่เรียกชื่อนั้น แลทำปากเรียกสิ่งของเหล่านั้นได้เหมือนครู เปนเรียนได้ตลอดอีกชั้นหนึ่ง จึงไปชั้นที่ ๓

ในชั้นนี้สอนในกระบวรเสียงให้ละเอียดขึ้นไปอีก คือตั้งต้นสอนให้พูดทีเดียว ตั้งต้นต้องสอนด้วยส่องกระจกกับครู เปนต้นครูอ้าปากเหมือนอย่างจะว่าสระอา ๆ ให้เด็กทำตามให้เหมือน แล้วว่าอาออกมาให้เด็กเอามือมารอ ให้รู้ว่าต้องให้ลมออกอย่างหนึ่ง แลให้จับที่ลูกกระเดือกให้รู้ว่า เมื่อว่าอาที่ใต้คางพองออกมาเท่านั้นให้เลียนให้เหมือน สระอื่น ๆ ที่มีสังเกตด้วยศีร์ษะก็ดีด้วยที่ใด ๆ ซึ่งพองออก ในเวลาเมื่อลมออกเปนเสียงนั้นก็หัดไปทีละสระ ๆ จนเด็กชำนาญไม่ต้องส่องกระจกเห็นปากแลสังเกตคอครู ก็ว่าเปนเสียงนั้นตามออกมาได้ เมื่อเด็กมาเรียนในชั้นนี้ วิชาที่จะรู้ชื่อสิ่งของต่าง ๆ ก็สอนเติมขึ้นเหมือนกัน เปนว่ารู้จักที่จะบังคับกับครูด้วยเห็นปากครูบอก แลรู้จักที่จะบังคับเสียงของตัวได้ ตั้งแต่ชั้นนี้ไป ก็สอนวิเศษขึ้นไปโดยวิธีทำนองเดียวกัน ให้รู้เสียงพยัญชนะแลรู้จักเสียงแลพูดเสียงคำต่าง ๆ ได้

มากขึ้นไป ทั้งให้อ่านหนังสือเขียนหนังสืออย่างโรงเรียนตามธรรมดาด้วย เมื่อเด็กซึ่งได้เรียนอยู่ในโรงเรียนนั้นเกิน ๔ ปีขึ้นไป ก็อาจที่จะพูดแลเรียนหนังสือได้ วิธีที่พูดนั้น ถ้าเราจะถามอะไร ไม่ต้องคิดที่จะให้ได้ยินเสียงเพราะหูหนวกได้ยินไม่ได้ ต้องเข้าไปจ้องหน้าทำแต่ปากพูดช้า ๆ เด็กเหล่านั้นก็พูดตามปากเราด้วยเสียงด้วยแล้วจึงจะพูดตอบได้ บางทีสังเกตปากเราไม่ถูกเราก็ต้องทำปากพูดใหม่ จนเด็กนั้นเข้าใจก็พูดตอบมาได้ ถ้าคนอื่น ๆ ไปถามอะไร เด็กเหล่านั้นไม่ค่อยจะเข้าใจเหมือนกับครูถาม ครูถามทีเดียวมักจะได้การ แต่ถึงกระนั้นก็เปนเพราะหูหนวกมิใช่อื่น ถ้าเข้าใจแล้วก็อาจจะพูดตอบได้ทันที แต่บางคนพูดชัดบางคนพูดเออ ๆ อา ๆ ไม่ค่อยชัด

นอกจากที่หัดให้พูดแลหัดเลขหัดหนังสือที่โรงหัดใบ้นี้ ยังสอนวิชาอื่น ๆ เปนทางที่จะเลี้ยงชีวิตได้อีก

หลายอย่าง คือวิชาทำสวนทำกับเข้า ช่างไม้ช่างปั้น ช่างเขียนแลช่างตีพิมพ์เปนต้น เด็กออกจากโรงนี้ไป พูดได้ด้วย รู้วิชาที่จะไปทำมาหากินเลี้ยงชีวิตได้ด้วย ทั้ง ๒ อย่าง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด